

3.13

I CONGRÉS DEL MÓN DE LA MASIA

RAQUEL LACUESTA I CONTRERAS

Doctora en Història de l'Art i, fins a l'any 2014, cap de la Secció Tècnica d'Investigació, Catalogació i Difusió del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local

Els precedents de la catalogació de masies

Els anys 1979-1981, el Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i Balears va iniciar un procés d'inventariació del patrimoni arquitectònic arreu les comarques de Catalunya i les Illes Balears, en què potser per primer cop es van incloure de manera sistematitzada nombroses fitxes dedicades a les construccions del món rural i, de manera específica, les masies, tant si eren construccions tradicionals com si havien estat reformades pels propietaris per convertir-les en residències temporals, algunes amb un caràcter senyorial i monumental força significatiu. El mètode de treball va ser la creació d'unes fitxes anomenades IPCE (Inventari del Patrimoni Cultural Europeu) que avui dia constitueixen un arxiu de gran interès, no sols per les dades que aporten, que no són massa extenses a causa del mateix format de la fitxa, sinó, sobretot, per les fotografies, que hores d'ara ja tenen més de trenta anys, i, per tant, són testimonis d'un valor inestimable, ja que molts dels edificis inventariats han estat objecte de reformes profundes. Aquell esforç del COAC, que va crear grups de treball per a cada comarca, va tenir un resultat excel·lent, ja que les fitxes IPCE van servir de base per a futurs catàlegs municipals i per a l'Inventari del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya. Va ser, indubtablement, una mesura de futur i amb una visió molt àmplia.

La consideració de la masia com a monument

Voldria referir-me ara a la comunicació presentada per l'arquitecte Pere Vidal, "L'evolució de les polítiques de desenvolupament rural europees", en què ha fet al·lusió al també arquitecte Antoni González Moreno-Navarro, en el sentit que aquest, en parlar o escriure sobre les masies, les ha considerat "monuments", cosa poc habitual entre els estudiosos del tema. De fet, malgrat determinats esforços, ha estat escassa la conscienciació social i política que s'ha tingut de la masia com a monument. I és tan monument com l'arquitectura urbana. I també escasses vegades han estat classificades com a BCIN o BCIL. Sí que hem de recordar aquí que gràcies al decret de 22 d'abril de 1949, de protecció dels castells i altres elements de l'arquitectura defensiva, que quedaven sota la tutela de l'Estat, les masies fortificades o amb torres de defensa annexes van quedar protegides com a monument històric-artístic d'in-

terès nacional, dins del conjunt de l'Inventari d'Arquitectura Militar. És un fet que no podem oblidar perquè a causa d'aquest decret s'han salvat moltes de l'enderroc, però, malauradament, no totes. Recordo la Quadra de Segur, amb masia i torre de defensa, que l'arquitecte carmelità fra Josep de la Concepció va reformar el 1673, i que no obstant la seva història i el seu interès arquitectònic van ser derruïdes sense contemplacions i en contra de la legalitat per donar pas a les urbanitzacions turístiques o de segona residència. I també recordo Ca l'Alsina, a Montgat, una altra masia d'origen medieval, amb una torre de defensa adossada posterior, del segle XVI, que estava emplaçada a la vora del mar i que, en esdevenir de propietat municipal, va ser enderrocada perquè el consistori va considerar que la masia no tenia cap valor, que era una casa vella i que si s'enderrocava es podia realçar la torre i envoltar-la d'un jardí públic. El Servei de Monuments de la Diputació de Barcelona, aleshores, va fer-ne estudis i excavacions arqueològiques, però la decisió de l'Ajuntament de Montgat ja estava presa. I el que és encara pitjor, el govern de la Generalitat no va considerar que aquella masia gaudia de la mateixa protecció que la torre de defensa, com si no formés part d'un conjunt arquitectònic fortificat i, per tant, havia d'estar protegida pel mateix decret de 1949.

La invasió de l'espai rural

L'altre aspecte que desitjo tractar aquí està relacionat amb l'espai rural envaït. D'una banda, moltes masies o cases de camp (com les denominen a Vilassar de Mar), han estat ampliades amb construccions adossades o exemptes, sense cap criteri estètic, i sovint trobem coberts fets amb totxanes i coberta de fibrociment, sense arrebossar ni donar-los un tractament d'acabat digne, que desdiuen dins del paisatge natural i rural en el qual sempre s'han integrat aquests edificis.

També la implantació de grans superfícies construïdes, com són granges i magatzems, al medi rural, és un fet sobre el qual cal cridar l'atenció. Aquests extensos coberts s'han disseminat sense cap criteri ambiental i paisatgístic, sense un concepte arquitectònic que en faci un element estètic integrat en aquell medi. L'ètica i l'estètica de la llei s'han saltat a partir d'una activitat econòmica de beneficis ràpids i sense més consideracions. Aquell ancestral sentit de cultura constructiva que tenien els pagesos s'ha vist contaminat per l'actuació en sòls urbanitzables, amb les grans superfícies dels nous polígons industrials que, tot salvant determinades excepcions, han caigut en l'anticonstrucció, l'antiestètica, de la mà de tècnics no arquitectes que no tenen la preparació suficient per escometre projectes d'edificis d'aquesta envergadura.

Canvis d'ús, restauracions i/o rehabilitacions

Les intervencions que s'operen en les masies per modernitzar-les, o perquè es produeix un canvi d'ús, no sempre són les apropiades si considerem que es tracta d'uns monuments, bé al medi rural, bé integrats ja a la trama urbana per haver esdevingut les finques sòl urbà a través del planejament urbanístic. Es dona el cas de masies que continuen en mans privades (i que fins i tot formen part de catàlegs de patrimoni protegit per plans especials), però que han perdut la funció agrícola primitiva per convertir-se en segones residències o cases turístiques, en què les façanes han perdut els arrebossats i enlluïts que les revestien, no sols per un concepte estètic, sinó sobretot constructiu, com a pell de sacrifici per evitar l'entrada d'aigua a les parets i els fonaments.

Així, ara es mostra la pedra o el paredat comú nu, que mai no s'havia construït per ser vist, en un procés que va començar a les ciutats i als pobles i que s'ha estès pel camp com a símbol de modernitat. I encara que sembli una contradicció, són sovint les masies que passen a mans de la propietat pública les més afectades per les transformacions. El canvi d'ús, l'obertura al públic, comporten unes actuacions en què es mostren les masies "llepades", "neourbanes", i el que és pitjor, es produeix la fossilització d'uns tics folklòrics: a l'interior, pràcticament buidat de dalt a baix tot aplicant-hi el concepte tan pervers de *rehabilitació* com a sinònim de *restauració*, també apareix la pedra vista de les parets mestres, o es manté un arc gòtic sota un sostre de plaques de guix, tecnificat, ple d'instal·lacions amagades, on domina el sentit de la lletor, l'antinatura estètica, que va contrarcorrent de l'essència pagesa que fou capaç de crear bona arquitectura, utilitària, bella, sense que els pagesos tinguessin, en aparença, una formació profunda. Aquí hi ha l'error en què ha calgut la societat actual: hem qualificat la construcció rural només com a *tradició popular* i *cultura interioritzada*. Vull dir que, com que no hi ha hagut darrere d'aquestes construccions la mà d'un arquitecte conegut, com que no és *arquitectura d'autor*, ja no se la pot classificar de culta. No estic d'acord a utilitzar els termes *popular* i *tradicional* en contraposició a allò que és *culte*. Cal no confondre l'estil amb els sistemes constructius.

D'altra banda, l'essència del concepte de sostenibilitat ha derivat en un fet buit, pervers, davant del qual, i amb l'excusa de l'aplicació del Codi tècnic de l'edificació, s'han transformat masies en cases que no tenen res a veure amb la imatge tradicional i no s'han cercat solucions basades en el sentit comú que, sense contradir el Codi, permetessin que les actuacions fossin compatibles amb la preservació d'aquella essència i aquelles característiques que les defineixen. Les masies es poden, s'han de modernitzar; cal que es construeixin ascensors i cambres de bany o lavabos amb totes les garanties de salubritat i higiene. En projectar

aquestes actuacions, però, cal analitzar les possibilitats dels espais secundaris on probablement es podran fer transformacions més radicals. També el canvi de forjats és una altra pràctica de la qual són víctimes les masies. Una cosa és restaurar-los, reparar-los o reforçar-los, de vegades només canviant un cap de biga o una biga sencera, i una altra cosa canviar-los per estructures de formigó que res no tenen a veure amb la capacitat constructiva i resistent de les parets d'aquelles cases. El Codi tècnic de l'edificació es pot aplicar si es restringeix l'aflluència de públic; una mesura que cal tenir en compte sempre, tot considerant el nombre d'usuaris que tradicionalment podia encabir una masia en les plantes altes.

És evident que no totes les masies s'han de reservar com a museus etnològics o antropològics, una solució que es va posar en pràctica als anys seixanta i setanta del segle xx, quan els propietaris eren intel·lectuals, artistes o poetes i convencien els ajuntaments per crear-hi espais de tertúlies i actes culturals més o menys locals, on els veïns lliuraven maquinària i estris agrícoles per ser-hi exposats. Aquest sentiment bucòlic i romàntic de la masia (de vegades eren construccions pageses dins dels nuclis antics dels pobles) perdurava mentre va viure la generació que va impulsar la transformació d'ús (només d'ús, no arquitectònica), i amb la desaparició d'aquesta generació i dels organitzadors, aquelles cases van quedar abandonades i tancades.

Una intervenció adequada a les característiques de l'arquitectura (rural i urbana) existent no ha de comportar, necessàriament, anar en contra del progrés ni de l'economia familiar o pública; ans al contrari, augmenta el valor intrínsec de l'element i, per tant, la valoració cultural per part d'una comunitat.

Un altre aspecte que em preocupa és el de les excavacions arqueològiques que es fan a les masies, quan només tenen com a finalitat el coneixement històric, i no la protecció de l'element. Les excavacions són sovint causa de pèrdues de paviments originals o de revestiments ancestrals. Se'n poden fer, però no en extensió i sí amb especial cura, tot tenint en compte la reversibilitat al seu lloc original d'allò que es desmunta.

Qualitat ambiental i dels productes agrícoles

Voldria ara referir-me a la intervenció de Josep Santesmases en el debat anterior. Santesmases ha defensat la producció agrícola ecològica, però també ha sortit en defensa dels pagesos que no la practiquen, per un sentit obvi de carestia i per no poder-se assolir sempre aquell món ideal. El món real de la vida i l'economia del pagès passa per una sèrie de dificultats i circumstàncies que no es poden ignorar. La meua reflexió és que, és cert, tots depenem dels agricultors i de la indústria agropecuària. Ells ens alimenten i els hem d'estar agraïts. Però per aquest motiu hem d'exi-

gir la qualitat dels seus productes, perquè certes pràctiques per augmentar la producció redunden en la qualitat de la salut pública o en la generació de malalties. Estem massa acostumats, avui i ara, a veure i viure en la nostra pròpia experiència aigües contaminades per purins, paisatges rurals sense ocells, que s'han enverinat amb els adobs i pesticides inadequats. El món real del pagès ha de ser, també i necessàriament, controlat i educat en aquest sentit, perquè ells garanteixen la supervivència i la salut pública, d'humans i d'animals, i en són responsables.